УДК [342.95:325.2](477)
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.5-1.19

ШКАРУПА К.В.

НАСЛІДКИ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

CONSEQUENCES OF EXTERNAL LABOR MIGRATION: DOMESTIC EXPERIENCE

Актуальність статті полягає в тому, що зростання міграційних процесів неоднаково впливає на розвиток різних держав світу. Деякі вбачають у цьому позитивні зрушення та динаміку в поліпшенні показників національної економіки, для інших – це проблема, яка має своїм наслідком економічну та демографічну кризу. Україна також стикнулася із цим явищем. Яким воно є для нашої держави, спробуємо розібратися в межах статті. Метою статті є дослідження динаміки міграційних процесів та аналіз її впливу на економічний і соціально-політичний розвиток нашої держави. Статтю присвячено вивченню впливу зовнішньої трудової міграції на розвиток держави. Досліджено динаміку міграційних процесів та їхні статистичні показники. Визначено позитивні та негативні сторони цього явища як для держави-донора, так і для держави-реципієнта. Проведене дослідження надасть можливість розробити пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення державної політики в цій сфері. Наголошено, що внутрішня міграція в Україні, яка могла б бути альтернативою зовнішній міграції, здійснюється поза планами і програмами регіонального розвитку. Вона спрямована до найперспективніших із погляду умов життя та працевлаштування регіонів, насамперед до столиці, формується з найактивніших представників сільської місцевості та депресивних регіонів, що звужує перспективи їхнього розвитку, посилює регіональні диспропорції. Зроблено висновок, що важливе місце в упорядкуванні відносин зовнішньої трудової міграції належить міжнародно-правовому регулюванню, оскільки зовнішня трудова міграція за своїм змістом передбачає участь щонайменше двох держав – донора та реципієнта. Тому міжнародна спільнота для балансування обміну найманої праці повинна застосовувати всю наявну в неї сукупність адміністративно-правових механізмів. Міжнародні договори, які стосуються найму трудових мігрантів, в обов'язковому порядку повинні закріплювати умови перебування таких осіб у державі-реципієнті та прописувати ймовірні ризики, оскільки вони завжди існують для обох сторін. Якщо не буде міжнародної співпраці у сфері зовнішньої трудової міграції, це може призвести до невідворотних процесів і перерозподілу економічних ресурсів.

Ключові слова: *зовнішня трудова міграція, демографічна криза, ринок праці, дефіцит робітників, трудові ресурси.*

The relevance of the article is that the growth of migration processes affects the development of different countries. Some see this as a positive shift and dynamics in improving the performance of the national economy, for others it is a problem that results in an economic and demographic crisis. Ukraine has also faced this phenomenon. What it is for our state we will try to understand within the limits of the given article. The aim of the article is to study the dynamics of migration processes and analyze its impact on the economic and socio-political development of our country. The article is devoted to the study of the impact of external labor migration on the development of the state. The dynamics of migration processes and their statistical indicators are studied. The positive and negative sides of this phenomenon have been identified for both the donor state and the recipient state. The study will provide an opportunity to develop proposals and recommendations for improving public policy

© ШКАРУПА К.В. – кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник (Науково-дослідний інститут публічного права)

in this area. It is emphasized that internal migration in Ukraine, which could be an alternative to external migration, is carried out outside the plans and programs of regional development. It is aimed at the most promising in terms of living and working conditions of the regions, especially the capital, is formed of the most active representatives of rural and depressed regions, which narrows the prospects for their development, exacerbates regional disparities. It is concluded that an important place in regulating the relations of external labor migration belongs to international law, as external labor migration in its content involves the participation of at least two states – the donor and the recipient. Therefore, the international community should use all the available set of administrative and legal mechanisms to balance the exchange of hired labor. International agreements on the employment of migrant workers must stipulate the conditions of stay of such persons in the recipient country and prescribe the probable risks, as they always exist for both parties. In the absence of international cooperation in the field of external labor migration, this can lead to inevitable processes and redistribution of economic resources.

Key words: *external labor migration, demographic crisis, labor market, shortage of workers, labor resources.*

Вступ. Зростання міграційних процесів неоднаково впливає на розвиток різних держав світу. Деякі вбачають у цьому позитивні зрушення та динаміку в поліпшенні показників національної економіки, для інших – це проблема, яка має своїм наслідком економічну та демографічну кризу. Україна також стикнулася з цим явищем. Яким воно є для нашої держави, спробуємо розібратися в межах статті.

Міграційні процеси досліджували науковці різних галузей знань: економіки, соціології, політології, демографії і, звісно, права. Чималих досягнень у вивченні цієї сфери здобули: К.Б. Левченко, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Б.М. Юськів, О.В. Журба, А.О. Гура, О.А. Ровенчак, К.Ю. Величко, А.О. Надточій, О.А. Малиновська, М.Є. Чулаєвська, А.В. Дергач, І.О. Гарна-Іванова, С.М. Гусаров, С.Ф. Денисюк, О.М. Бандурка, О.О. Бандурка, П.Г. Шушпанов, Н.В. Тілікіна, С.Л. Швець, О.В. Кузьменко, А.Ф. Мота, О.М. Шевченко, А.О. Надточій та низка інших учених. Утім, це питання є актуальним і сьогодні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити динаміку міграційних процесів і проаналізувати її вплив на економічний та соціально-політичний розвиток нашої держави.

Під час дослідження розкриваються основні проблемні питання щодо наслідків зовнішньої трудової міграції. Це надасть можливість розробити пропозиції та вдосконалити державну політику в цій сфері.

Результати дослідження. Державна міграційна служба України звітувала, що 2018 року послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном надавали 511 суб'єктів господарювання (порівняно з 427 2017 року). У 2018 році суб'єктами господарювання, що мають ліцензію з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, було працевлаштовано 97,1 тис. громадян України, що на 16 % більше, ніж у 2017 році.

Більшість громадян (72,9 %) була працевлаштована за кордоном посередниками, які здійснювали діяльність в Одеській області. 21 % громадян, які на момент виїзду за кордон працювали в Україні, були зайняті у сфері пасажирського та вантажного морського транспорту. Тому основними країнами працевлаштування українців за допомогою ліцензованих посередників були Кіпр (19,8 %), Польща (12,9 %), Німеччина (10,9 %), Велика Британія (8,1 %), Греція (7,2 %).

У Польщі, наприклад, на основі даних смартфонів компанія *Selectivv* оцінила кількість українців в 1,27 млн осіб в 2018 році та в 830 тис. осіб у 2017 році. А Управління соціального страхування Польщі (ZUS) видало понад 23 тис. довідок А1 робітникам – громадянам України, яких польські компанії відрядили на роботу за кордон 2018 року. Такий документ підтверджує, що стосовно працівника за кордоном застосовуються тільки польські положення соціального страхування, та він не повинен сплачувати подвійні внески [2].

Проведення антитерористичної операції на сході України та глибока економічна криза також призводять до зростання еміграції, пошуку можливостей працевлаштування за кордоном та трансформації тимчасової трудової міграції на постійну. Це може призвести до погіршення становища українців у зарубіжних державах, остаточної втрати для України багатьох мігрантів та їхніх нащадків, значного зменшення обсягів валютних надходжень від мігрантів [3].

Загалом же, трудова міграція, яка є найбільш масовим міграційним потоком, має різнобічний вплив на українське суспільство. З одного боку, вона зменшує напругу на ринку праці, сприяє підвищенню добробуту багатьох сімей (трудових мігрантів), є джерелом валютних надходжень і нематеріальних трансферів, нових знань і досвіду, які можуть сприяти розвиткові держави, проте, з іншого, – спричиняє дефіцит працівників у деяких галузях і регіонах, негативно позначається на сімейних стосунках, вихованні дітей, рівні народжуваності; заробітки мігрантів, спрямовані на споживання, провокують підвищення цін, інфляцію, зростання імпорту [3].

Тому з упевненістю можемо говорити про те, що для нашої держави втрата працездатного населення негативно впливає на розвиток добробуту населення, насамперед на його економічний складник – це відсутність податків, скорочення виробництва, відтік високопрофесійних кадрів, скорочення інвестицій, відсутність накопичення капіталу, перехід малого та середнього бізнесу до тіньової економіки та низка інших негативних факторів, які продовжують утримувати Україну у статусі держави з перехідною економікою.

Але статистика, як уже зазначалося вище, відображає деякі позитивні аспекти. Наприклад, за даними Національного банку України, у IV кварталі 2018 року в Україну надійшло 2 833 млн доларів США грошових переказів (що відповідає 7,6 % ВВП за IV квартал 2018 року), що на 4,1 % більше, ніж у III кварталі 2018 року, та на 8,5 % більше, ніж у IV кварталі 2017 року.

Найбільші обсяги приватних грошових переказів в Україну надійшли з Польщі (955 млн доларів США), Чехії (248 млн доларів США), США (239 млн доларів США), Росії (182 млн доларів США) та Італії (126 млн доларів США). Чиста оплата праці (за вирахуванням витрат мігрантів у країні перебування та податків у країні перебування) у IV кварталі 2018 року становить 2 056 млн доларів США. Такі дані дають можливість скоротити індекс бідності в Україні, але ж ми прекрасно розуміємо, що наведена інформація важлива тільки для звітності, проте не розв'язує глобальних економічних проблем держави. До того ж варто зазначити, що податки українців у країнах перебування за 2018 рік становили 588 млн доларів США, а у 2019 році – 663 млн доларів США [1].

Внутрішня міграція в Україні, яка могла б бути альтернативою зовнішній міграції, здійснюється поза планами і програмами регіонального розвитку. Вона спрямована до найперспективніших з погляду умов життя та працевлаштування регіонів, насамперед до столиці, формується з найактивніших представників сільської місцевості та депресивних регіонів, що звужує перспективи їхнього розвитку, посилює регіональні диспропорції. Ураховуючи соціально-економічну ситуацію, міграційна привабливість України порівняно з іншими державами, які приймають мігрантів, сьогодні невисока. Водночас загальна міграційна криза у державах Європейського Союзу, цілеспрямовані дії держав – членів Європейського Союзу щодо врегулювання міграційних потоків та вжиття заходів до встановлення обмежень в'їзду на свою територію, зокрема, через перекриття кордонів дають підстави стверджувати, що найближчим часом Україна може опинитися перед необхідністю швидко і гнучко реагувати на зростання інтенсивності міграційних потоків. [3].

Узагальнюючи ж наслідки зовнішньої трудової міграції, пропонуємо їх відобразити в таблиці, що поліпшить їх сприйняття, з урахуванням їхнього впливу на обидві сторони: державу-донора та державу-реципієнта (див. табл. 1).

Висновки. З проведеного аналізу можемо побачити, що мають місце як позитивні для обох держав, так і негативні наслідки зовнішньої трудової міграції. З метою їх врівноваження мають комплексно розв'язуватися питання соціального, правового, політичного, демографічного, екологічного забезпечення працепотоків.

Важливе місце в упорядкуванні таких відносин належить міжнародно-правовому регулюванню, оскільки зовнішня трудова міграція за своїм змістом передбачає участь щонайменше двох держав – донора та реципієнта. Тому міжнародна спільнота для балансування обміну найманої праці повинна застосовувати всю наявну в неї сукупність адміністративно-правових механізмів.

Міжнародні договори, які стосуються найму трудових мігрантів, в обов'язковому порядку повинні закріплювати умови перебування таких осіб у державі-реципієнті та прописувати ймовірні ризики, оскільки вони завжди існують для обох сторін. Якщо не буде міжнародної співпраці у сфері зовнішньої трудової міграції, це може призвести до невідворотних процесів і перерозподілу економічних ресурсів.

Таблиця 1

Наслідки зовнішньої трудової міграції

	Позитивні наслідки зовнішньої трудової міграції	**Негативні наслідки зовнішньої трудової міграції**
Для держави-донора	збільшення вливань до бюджету за посередницькі послуги в працевлаштуванні за кордоном; скорочення індексу бідності та розриву в доходах населення; набуття знань, навичок, досвіду.	посилення навантаження на соціальний фонд внаслідок відтоку працездатного населення; посилення залежності від іноземного попиту не тільки на товари, але й на робочу силу; гальмування розвитку науки та промисловості; втрата кваліфікованих працівників; зростання інфляції, неприродне зміцнення національної валюти завдяки зовнішнім чинникам (трансфертам із-за кордону); проблема адаптації трудового мігранта після повернення до нових для нього умов; формування звички до способу життя трудового мігранта; скорочення кількості населення, посилення депопуляції
Для держави-реципієнта	професійна зайнятість на важких або непрестижних роботах; зниження вартості робочої сили та пов'язані з цим загальні витрати; стимулювання зростання виробництва й додаткової зайнятості шляхом створення додаткового попиту на товари й послуги; збільшення податків від заробітної плати мігрантів і надходжень до соціальних фондів; збільшення платежів за користування трудовими мігрантами житлом і комунальними послугами; зменшення витрат на виплату пенсій і на реалізацію різного роду соціальних програм; збільшення (або компенсація) чисельності населення; омолодження вікової структури населення; збільшення кількості шлюбів; можливість заселення мігрантами не досить заселених регіонів.	скорочення рівня заробітної плати завдяки збільшенню пропозиції праці; трудові мігранти займають робочі місця корінного населення; зростання індексу бідності (унаслідок втрати роботи); надмірна концентрація населення у великих містах; зростання вірогідності фіктивних шлюбів із метою в'їзду та перебування в країні; зростання соціального напруження; зростання нелегальної міграції трудового населення [4, с. 395–397].

Список використаних джерел:

1. Грошові перекази. *БД «Національний банк України».* URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_y.pdf.

2. Моніторинг міграційної ситуації та змін у сфері управління міграцією та кордонами. *БД «Державна міграційна служба України».* URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/migprocess/zvit_vypusk_2019_03.pdf.

3. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р, ред. від 12.07.2017. *БД «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80.

4. Рудзінська Р.О., Кудин С.І. Зовнішня трудова міграція в сучасному українському суспільстві: передумови, чинники та наслідки. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2013. Вип. 23.8. С. 390–398.